

NIEKTORÉ PROBLÉMY TERMINOLÓGIE PRI KLASIFIKÁCI RIZÍK

Ľudovít NÉMETH¹

SUMMARY:

This article describes some methodic problems of classification of risks.

ÚVOD

Klasifikácia akýchkoľvek javov skutočnosti je zároveň spojená aj s klasifikáciou pojmov, a termínov s ktorými sú dané javy spojené. Každá vedná disciplína v sebe implikuje ambíciu odhaliť, pomenovať prípadne vytvoriť primeranú štruktúru vzťahov vo vnútri javov a v pojmoch, ktorými ich postihujeme tak, aby na jednej strane vystihovala podobnosť a na strane druhej vyjadrovala odlišnosť rôznych stránok alebo podob určitých javu.

Klasifikácia je v podstate delenie javov na logické triedy na základe podobnosti a rozdielnosti ich členov v najpodstatnejších znakoch. Ak má byť delenie správne a logické, nemôže byť svojvoľné a ani samoučelné. Uvedme si základné pravidlá delenia:

- musí byť zachovaný rovnaký základ delenia, to znamená, že deliaci znak alebo znaky musia byť pre všetky členy delenia rovnaké. Toto zachovanie jednotného kritéria býva častým problémom akéhokoľvek delenia,
- členy delenia sa musia vzájomne vylučovať, to znamená, že ich podstatné znaky a vlastnosti nemôžu byť pri použití jedného deliaceho znaku vo viacerých druhoch,
- delenie by malo byť systematické, to čo delíme, by malo byť najbližšou vyššou logickou triedou (rodom), respektíve, to na čo delíme by malo byť najbližšou nižšou logickou triedou (druhom), nemožno spájať, prípadne preskakovať rôzne úrovne delenia,

- delenie by malo byť jazykovo elegantné a jednoznačné, nemalo by byť ani úzke, tým že by sme jeden z členov delenia vynechali, ani široké, tým že by sme pridali člen delenia, ktorý tam podľa kritéria nepatrí.

Samotná klasifikácia môže byť uskutočnená buď na základe vzájomného vylúčenia jednotlivých tried podľa nejakého kritéria, čo umožňuje viacčlenné delenie, alebo na základe protirečenia, kde sa dve triedy vylučujú a zároveň spolu vytvárajú celok. Takejto klasifikácii hovoríme dichotomická. Dvojčlenná klasifikácia nesie so sebou tú výhodu, že nemôže nepostihnúť niektoré členy delenia. Jej nevýhodou je, že značne zjednodušuje šírku videnia skutočnosti, pretože sa obmedzuje na konštatovanie či daný člen delenia určitý znak má alebo nemá. Ako si ukážeme ďalej, vzniká problém ako jazykovo vystihnúť uvedené protirečenie. Nejednoznačná terminológia, prípadne jej ľahkovážne použitie môže spôsobiť rad nedorozumení, zvlášť ak je takáto terminológia, nasledovníkmi rozšírená do celej vedenej disciplíny.

PROBLÉMY KLASIFIKÁCIE RIZÍK

Vymedzenie, či definovanie „rizika“ ako základného pojmu a jeho klasifikácia je jedným z ústredných problémov súčasnej rizikológie „nedokážeme zatiaľ usporiadať nebezpečia a riziká v nejakom univerzálnom systéme do kategórií alebo tried.“[Tichý 2006, str.17] Samotným definovaním rizika sa v poslednom období zaoberalo viacero autorov, pričom

¹ Németh Ľudovít, RSDr., Fakulta špeciálneho inžinierstva, Katedra krízového manažmentu, Žilinská univerzita v Žiline, ul. 1 mája 32, 010 26 Žilina, e-mail: ludovit.nemeth@fsi.uniza.sk

chceme upozorniť na niektoré problémy s tým spojené:

- a) obsah pojmu, ktorý sme označili termínom „riziko“ je veľmi úzko spojený s tou oblasťou skutočnosti, v ktorej vzniká a v ktorej sa prejavuje, je veľmi ťažko formulovať všeobecne akceptovanú definíciu,
- b) nie je možné automaticky používať definíciu a kategorizáciu rizika v jednej oblasti pre inú oblasť,
- c) riziko z hľadiska následkov, je okrem niektorých špecifických činností, spravidla chápané ako nežiaduce, preto je veľmi úzko spojené s pojmom nebezpečenstvo,
- d) implicitne je v riziku zakomponovaný prvok pravdepodobnosti, neurčitosti, neistoty,
- e) špecifickým problémom je vzťah objektívnosti a subjektívneho prvku súvisiaceho s procesom poznania a vnímania rizika.

Aby sme na jednej strane nemuseli opakovat množstvo definícií rizika a na strane druhej, aby sme si vytvorili východisko pre hľadanie ďalších súvislostí, pracovne si charakterizujeme riziko ako diferencovanú mieru pravdepodobnosti vzniku takých javov, ktoré pre zainteresovaný subjekt má destabilizačné dôsledky.

Zdanlivo najjednoduchšia je klasifikácia rizík podľa oblasti „pôsobenia“ alebo „zdroja“ rizika. Tu sa nám na najvšeobecnejšej úrovni ponúka jednoduché delenie na riziká prírodné a antropogénne. Takéto delenie je však možné akceptovať iba v tom prípade, ak človeka, spoločnosť, prípadne výsledky ich aktivity „vyčleníme“ z prírody, s ktorou sú geneticky späté. Na nižšej úrovni možno vyčleniť celý rad prírodných a antropogénnych rizík. Oblasť ich pôsobenia sa môžu navzájom prelínať, určujúcimi sú vzťahy, ktoré ich determinujú. (Riziko klimatických zmien existuje v dôsledku prírodných zákonitostí, ale tiež v dôsledku činnosti človeka.)

Zložitejší problém vzniká, ak kategorizáciu rizík v jednej, čiastočnej oblasti automaticky prenášame do inej oblasti, či dokonca ju generalizujeme na riziká vo všetkých oblastiach, pričom sa všeobecne používajú pojmy nanajvýš špecifické. Tak ako nemôžeme, alebo iba veľmi podmienene, použiť klasifikáciu rizík z oblasti technickej či technologickej do oblasti politických či iných spoločenských javov, nemôžeme ani klasifikáciu rizík v oblasti ekonomického života spoločnosti automaticky zovšeobecniť a aplikovať do iných oblastí.

Typickým príkladom nejasnosti a nevyváženosti klasifikácie je členenie rizík na riziká čisté a špekulatívne [Tichý 2006], [Smejkal, Rais 2003] prípadne riziká čisté a podnikateľské [Varcholová, Dubovická 2008] čo je zrejme dôsledok nezodpovedajúceho prekladu termínu „downside risk – riziko poklesu“ používaného anglickými autormi [Vaughan 2007]. Tieto termíny následne prevzali mnohí ďalší autori. V oboch prípadoch ide o nerovnorodú klasifikáciu. Paradoxne sa termín čisté riziko použil pre označenie takého rizika, ktorého realizácia je vždy nepriaznivá [Tichý 2006], alebo ktoré znamená možnosť straty alebo straty žiadnej! [Varcholová, Dubovická 2008]. Dichotomickým protikladom však nie je „nečisté“, prípadne „špinavé“ riziko, ale „špekulatívne“ riziko (čo je pojem z oblasti finančných, prípadne poisťovacích operácií, ktorý evokuje zámernú činnosť subjektu vstupujúceho do rizika) alebo „podnikateľské“ riziko (čo je pre zmenu pojem vyjadrujúci špecifické zameranie ekonomickej činnosti). Opačne potom v prvom prípade protikladom špekulatívneho rizika nie je „priame“ alebo „rovné“ riziko ale „čisté“ a v prípade druhom protikladom podnikateľského rizika nie je „nepodnikateľské“ alebo „mimopodnikateľské“ ale opäť „čisté“ riziko.

Podstata daného protikladného vzťahu rôznych rizík v tomto prípade však spočíva v jednoznačnosti, jednosmernosti, teda nutnosti vyústenia rizika v negatívnych dôsledkoch (v prípade nutnosti jednoznačne pozitívneho vyústenia asi ťažko môžeme hovoriť o riziku) alebo v dvojznačnosti, dvojsmernosti rizika, teda v možnosti negatívneho i pozitívneho vyústenia rizika. Z týchto dôvodov a v tomto prípade sa javí ako logicky správnejšie delenie rizík na jednoznačné, prípadne jednosmerné a dvojznačné, prípadne dvojsmerné.

Ďalším príkladom nejasnosti je klasifikácia rizík na systematické a nesystematické. Zdanlivo je všetko v poriadku, v ich názvoch je plne zachovaná dichotómia vzťahu. Problém však vzniká pri ich naplnení obsahom. Tichý [2006] uvádza, že systematické riziko je také, ktorému je vystavených niekoľko projektov určitej triedy a nesystematické sa vzťahuje iba na jeden projekt a rozdiel je tiež v možnosti ich diverzifikácie. Šimák [2006], chápe systematické a nesystematické riziká ako druhy hospodárskych rizík, pričom kritériom ich odlišnosti je závislosť na celkovom ekonomickom vývoji, rozdielna charakteristika

zdrojov a príčin, prípadne odlišnosť v rozsahu ovplyvnených hospodárskych subjektov.

Domnievame sa však, že podstatu kritéria v uvedenej klasifikácii je možné zachytiť v troch podobách, rovinách, ktoré vyjadrujú :

- a) do akej miery riziká systematicky v časopriestorových súvislostiach pôsobia na daný jav,
- b) do akej miery riziká pôsobia systémotvorne v zmysle konštituovania alebo deštruovania organizačných štruktúr daného javu,
- c) do akej miery sú riziká súčasťou daného javu, sú teda systémové alebo sú voči nemu vonkajšie, teda nesystémové alebo mimosystémové.

Z toho je zjavné že pri použití tohto kritéria je nutné akceptovať jednu z uvedených rovin alebo pri pokuse o súhrnné kritérium tieto roviny rešpektovať.

Špecifickým problémom je klasifikácia rizík na strategické a operačné alebo operatívne. U Tichého [2006] je kritériom, či sú riziká predmetom strategického alebo operačného rozhodovania, to ale znamená, že klasifikuje sa rozhodovanie a nie riziko, pretože to isté riziko môže byť súčasťou rozhodovania strategického i operačného. Šimák [2006] uvádza celý rad skutočností pre odlíšenie strategického a operatívneho rizika, počnúc šírkou rozsahu rizika, cez mieru ovplyvňovania človekom a spoločnosťou až po dĺžku trvania, pričom kritéria sú nejednoznačné. Vo všeobecnosti však považuje príslušnosť

k strategickému alebo operatívne riziku za objektívnu, na človeku nezávislú charakteristiku.

V tomto prípade sa domnievame, že podstata problému spočíva v nutnosti uvedenia si tej skutočnosti, že strategické a operatívne vyjadrujú rozsah a do určitej miery aj obsah činnosti človeka. V súvislosti s klasifikáciou rizika to potom znamená, že delenie na strategické a operatívne riziká musí byť vždy spojené s uvedením špecifikácie tej činnosti, ktorú človek v súvislosti s rizikom vykonáva. Logicky správne by bolo potom hovoriť o strategickom či operatívnom posudzovaní, hodnotení, riešení rizika, prijímaní opatrení na zmenšenie alebo odstránenie rizika a podobne. Riziko samo o sebe nikdy nie je strategické alebo operatívne, ono sa ním stáva svojim rozsahom a obsahom, ak ho urobíme predmetom niektorej z ľudských činností.

ZÁVER

Uviedli sme niekoľko príkladov poukazujúcich na špecifické problémy terminológie pri klasifikácii rizík. Sme si vedomí, že aj v tejto oblasti pôsobí prvok zotrvačnosti. Zároveň však je nutné konštatovať, že ak teória rizík má byť vedou a zároveň všeobecnou metodológiou pri skúmaní rizika v rôznych oblastiach musí sa vysporiadať aj s kategorizáciou rizík, ktorá je jej integrálnou súčasťou.

LITERATÚRA

- [1] SMEJKAL, V., Rais, K.: Řízení rizik. Praha, Grada Publishing a.s., 2003, ISBN 80-247-0198-7.
- [2] ŠIMÁK, L.: Manažment rizik, Žilina, Žilinská univerzita 2006, http://fsi.uniza.sk/kkm/publikacie/mn_rizik.pdf.
- [3] TICHÝ, M.: Ovládání rizika. Praha, C.H.Beck, 2006. ISBN 80-7179-415-5.
- [4] VARCHOLOVÁ, T., Dubovická, L.: Nový manažment rizika, Bratislava, Ekonomia 2008, ISBN 978-80-8078-191-0.

Príspevok bol spracovaný s podporou grantovej agentúry VEGA projekt č 1/4624/07. Analýza a klasifikácia spoločenských rizík a metódy ich skúmania.